

And the winner is...Miss Nothofagus

Nothofagus antarctica verkozen tot boom van het jaar 2011

Op 10 november werd tijdens de Nederlandse Boominfodag de Boom van het Jaar bekend gemaakt: *Nothofagus antarctica*. Je ziet hem hier eigenlijk nog veel te weinig in de openbare ruimte, ondanks dat hij ijl is van vorm, weinig bodemeisen stelt, en goed winterhard is. Ook is hij als geschikte boomsoort voor daktuinen naar voren geschoven, een trend die aan het doorzetten is in Nederland. Jan P. Mauritz stelt de *Nothofagus* uitgebreid aan u voor

Auteur: Jan P. Mauritz

Binnen de systematische indeling van het *Regnum Vegetabile* – het Plantenrijk - behoort het geslacht *Nothofagus* tot de Orde van de *Fagales* en daarbinnen tot de familie van de *Fagaceae* of *Cupuliferae* (cupula = beker). Andere geslachten binnen deze familie zijn *Fagus*, *Quercus* en *Castanea* en de, voor de meeste lezers van dit vakblad, onbekende geslachten *Castanopsis*, *Lithocarpus* en *Pasania*.

De familie der *Fagaceae* wordt ook wel aangeduid als de familie van de Nootvruchtige katjesdragers. De verhoogde bloembodem groeit uit tot een beker, of anders gezegd een napje die de nootvrucht geheel (*Fagus* met een vierklepige cupula) of gedeeltelijk (*Quercus*) omsluit. De vruchten van de *Nothofagus* lijken sterk op de *Fagus*, vandaar de Nederlandse naam Schijnbeuk. Binnen de familie van de *Fagaceae* behoort het geslacht *Nothofagus* tot de vertegenwoordigers van het zuidelijk halfrond. Vandaar dat voor dit geslacht ook wel de Nederlandse naam zuidelijke beuk wordt gebruikt.

Van het geslacht *Nothofagus* zijn een veertigtal soorten, soorthybriden en vars bekend. De termen soorten, soorthybriden en vars behoeven

toch niet, nog eens, een nadere toelichting? *Nee, nee, hoor ik een aantal van u roepen, Dat weten we zo onderhand wel hoor, Mauritz*. Gelukkig, want zo aan het einde van het jaar en de kerstdagen in het verschiet hoop je toch stiekem dat er wat dingen blijven hangen als je er regelmatig iets over roept. Deze species van *Nothofagus* komen voor in de gematigde streken en subtropische regionen van Zuid-Amerika, Australië, op Tasmanië en in Nieuw-Zeeland. Een vrij groot aantal soorten komt van nature voor in de afgelegen, tropische bergstreken van Nieuw-Guinea en Nieuw-Caladonië; een eilandengroep tussen Indonesië en Australië.

Indeling

Het geslacht *Nothofagus* is vanwege zijn geografische spreiding en zijn uiterlijke kenmerken verdeeld in vier secties te weten: *Sectie Brassospora*; de tropische vertegenwoordigers van het geslacht voornamelijk voorkomend op Nieuw-Guinea en Nieuw-Caladonië met o.a. *Nothofagus crenata* en *Nothofagus rubra*. Deze altijd groene species zijn in West-Europa niet of nauwelijks winterhard en worden hier niet verder

besproken.

Sectie Nothofagus; de species voorkomend in Patagonië, de punt van Zuid-Amerika; Zuid-Chili en Zuid-Argentinië met o.a. *Nothofagus antarctica*. In dit deel van de wereld ligt ook het natuurlijke verspreidingsgebied van de bekende slangen- of apenboom; de *Araucaria araucana*.

Aardig is te vermelden dat Ferdinand Magellaan, een Portugese ontdekkingsreiziger in 1520 Patagonië ontdekte. Bij het aan land gaan zag hij reusachtige voetafdrukken in het zand en hij noemde het nieuwe land *Patagão*, wat zoveel betekent als 'Land der Grootvoetigen'.

De lokale bevolking droeg namelijk gelooide leren, pantoffelachtig schoeisel waardoor deze grote afdrukken ontstonden. De zeestraat tussen het vaste land en het eiland Vuurland is naar deze Portugees vernoemd. De Nederlandse ontdekkingsreiziger en kapitein Willem Corneliszoon Schouten voer in 1616 onder Vuurland door en noemde de uiterste punt van het eiland 'Kaap Hoorn' naar zijn geboorteplaats Hoorn.

Sectie Lophozonia; de makers van deze groep komen van Midden-Chili, Australië tot op Nieuw

Nothofagus antarctica zomerbeeld.

Zeeland voor met o.a. *Nothofagus nervosa* en *Nothofagus obliqua*.

Sectie *Fuscospora* met o.a. *Nothofagus truncata*, die voornamelijk in Nieuw-Zeeland te vinden zijn.

Nothofagus antarctica: stam met bladtoefjes.

Kenmerken

De meeste soorten van *Nothofagus* zijn groenblijvende, grote struiken en/of meerstammige bomen en daarvan zijn er slechts zeven soorten bladverliezend.

Deze bladverliezende bomen komen voornamelijk van nature voor in Zuid-Amerika. De meeste species van *Nothofagus* zijn in ons land niet winterhard land en van de meest winterharde makers stel ik er bij de onderstaande sortimentbeschrijving een drietal nader aan u voor. Dat zijn trouwens alle drie, u raadt het al, bladverliezende exemplaren.

Allereerst een algemene beschrijving met een aantal botanische kenmerken die voor alle schijnbeuken gelden.

Species van *Nothofagus* zijn in cultuur kleine tot middelgrote bomen met een bijzonder uiterlijk door de grillige groeiwijze. De hoofdstam of stammen groeien doorgaans opgaand met een sterk verschillende vertakking. In de regel groeien de zijtakken en twijgen in een plat vlak waardoor er een soort visgraat ontstaat. De stamschors varieert van mat bruin naar grijsbruin tot glanzend donker roodbruin, met al dan niet afschilferende schorsplaatjes.

De twijgen zijn olijfgroen tot roodbruin, al dan niet behaard en met rond of hoekig groen merg. De twijgen zijn bezet met zeer opvallende witte, ovale tot ronde lenticellen.

Dit is een van de morfologische eigenschappen waaraan het geslacht *Nothofagus* te herkennen is. De bladeren zijn enkelvoudig, verspreid en dicht opeenstaand met zeer korte bladstelen en steunblaadjes, die al dan niet vroeg afvallen. De bladkleur varieert van heldergroen tot glanzend donkergroen en de bladgrootte is per soort variabel van 1,5 tot wel 10 cm lengte, met ook een gevarieerd aanbod van bladranden. Schijnbeuken zijn éénhuizig. De kracht van de boodschap ligt in de herhaling. Met éénhuizig wordt dus bedoeld; zowel mannelijke als vrouwelijke bloemen aan één boom. De bloemen zijn éénslachtig, en dat houdt in *Heel goed!*

De mannelijke bloemen zijn meestal alleenstaand of in groepjes van 2-3 exemplaren. De vrouwelijke bloemen staan met 3-en bijeen en zijn omgeven door een windsel dat na bevruchting uitgroeit tot een napje.

De vrucht van de *Nothofagus* is een nootje. '*Had iedereen kunnen bedenken, toch*', en ook heel begrijpelijk als je tot de familie van de nootvruchtachtigen behoort. Meestal zijn het drie nootjes bijeen in het napje met kleppen, net als bij de beuk, maar dan drie en geen vier kleppen, de buitenste twee driehoekig en de middelste afgeplat. De vruchten lijken zoals gezegd sterk op die van de beuk, maar zijn veel meer variabel in uiterlijke verschijning en grootte.

In Engeland zijn redelijk veel soorten van de schijnbeuk te bewonderen. Het milde zeeklimaat,

Visgraat.

Blad en bloeiwijze.

Nothofagus nervosa jonge boom met herfstkleur.

veroorzaakt door de warme Golfstroom, is daar in belangrijke mate debet aan. In tegenstelling tot Nederland en andere Europese landen, bereiken de bomen daar toch respectabele hoogten van boven de 15-18 meter hoogte. Verder is het bijzonder te vermelden dat de meeste schijnbeuken snelle groeiers zijn, met name in de jeugd-fase, en dat ze, onder gunstige omstandigheden, bovengronds sneller ontwikkelen dan de ontwikkeling van het wortelgestel. Bijzonder, maar ook kwetsbaar. Door een achterlopende wortelontwikkeling zijn de bomen daardoor nogal windgevoelig en staan ze vaak een beetje scheef. Verder zijn de bomen gevoelig voor zware en met name late nachtvorsten. Dit laatste wordt gelukkig wel weer snel teniet gedaan door het enorm herstellend vermogen van de bomen om de geleden schade weer snel te overgroeien.

Het sortiment

De aan u voor te stellen species van de schijnbeuk, zijn in alfabetische volgorde: *Nothofagus antarctica*, *Nothofagus nervosa* en de *Nothofagus obliqua*. Alle drie zijn bladverliezende species.

Nothofagus antarctica

Deze species was de eerste van het geslacht *Nothofagus* die omstreeks 1830 in West-Europa werd ingevoerd. De boom was in 1773 al beschreven door de Duitse botanicus Johann Reinhold Forster die deel uitmaakte van de bemanning van de bekende Engelse ontdekkingsreiziger captain James Cook. Het duurde dus

ruim vijftig jaar na beschrijving van de boom dat er exemplaren in Europa opgekweekt en geplant werden.

Het is een bladverliezende, vaak meerstammige boom die in Nederland circa zes tot acht meter hoog kan worden. Dit in schrille tegenstelling tot de bomen in het natuurlijke verspreidingsgebied in Chili, waar bomen met een hoogte van meer dan dertig meter voorkomen. De boom heeft een stijl opgaande groeiwijze, met een karakteristieke vertakking en een open, transparante ovaalronde kroon. De schors is bruinig, licht gegroefd en van de stam loslatend, in omkrullende platen. De takken zijn bedekt met rijen twijgen. De twijgen zijn dicht behaard, olijfgroen van kleur tot bruinig met ronde, witte lenticellen bedekt. De zijtwijgen staan in twee rijen sterk afstaand, waardoor een visgraatachtig beeld ontstaat zoals ook bij iepen het geval is. Op oudere bomen ontstaan op de stammen een soort van speldenkussenachtige vergroeiingen waarop hele kleine blaadjes tot ontwikkeling komen. Een bijzonder fraaie verrijking van de boom. Ik heb trouwens geen idee hoe dit verschijnsel tot stand komt of dat het een reactie van de boom is op ...?... Geen idee. De knoppen zijn klein, glanzend roodbruin van kleur, rond met drie tot vijf behaarde, iets kleverige schubben. De bloei is gelijk met de bladontwikkeling in april-mei, waarbij de mannelijke bloemen opvallen met de lange meeldraden, alleenstaand en groengeel van kleur. De vrouwelijke bloemen zijn onopvallend en groenig van kleur. Het blad is klein, rond tot eirond van vorm, en 1,5 tot 3

cm lang met drie tot vier paar nerven. Het blad heeft een glanzend donkergroene kleur aan de bovenzijde en lichtere onderzijde, een afgeronde top, een onregelmatig gezaagde bladrand en een scheve bladvoet. Bij het uitlopen van het blad is een zoete, kruidige geur goed waarneembaar. De korte bladsteel is behaard, evenals de nerven waarvan er een aantal niet tot de bladrand doorlopen. De herfstkleur is prachtig goudgeel. De vruchten zijn zoals bij de algemene kenmerken beschreven.

De boom is volkomen winterhard in Nederland, prima als een hoogstam op te kweken en wordt toegepast in particuliere tuinen, kantoortuinen en in parken. Een bijzondere boom met een bijzonder fraaie verschijning die veel meer toegepast kan worden. Ook op kleine pleintjes in de verharding of in boombakken er bovenop, in de winkelstraat of op de wandelpromenade. Uitstekend toepasbaar deze boom.

Nothofagus nervosa

De meest onbekende van de drie, denk ik, deze uit Chili afkomstige schijnbeuk. De soortnaam *nervosa* betekent generfd en slaat op de sterk geribbelde bladeren met diep liggende nerven. Zijn natuurlijke verspreidingsgebied ligt tot in het Andesgebergte en aanzienlijk hoger dan de, ook in dit gebied voorkomende, *Nothofagus obliqua*. De bomen worden daar tussen de 20 en 25 meter hoog. Deze schijnbeuk wordt ook hoog gewaardeerd om het waardevolle hout, dat ook wel Chileens mahonie wordt genoemd. Gewone

Nothofagus obliqua: algeheel beeld.

Stam en kroon.

stervelingen denken dan 'Mahonie, dat is toch dat roodachtige hout van Billy, een Ikea boekenkast. En dat hout komt dus uit Chili'

Fout!, want wij, en dan bedoel ik natuurlijk alle lezers van Boomzorg, weten dat écht mahonie-hout afkomstig is van de species *Swietenia mahagonii* (Amerikaans mahonie) en zijn verre neef *Khaya senegalensis* (Afrikaans mahonie). Daarnaast weten wij allemaal dat beide geslachten tot de familie van de *Meliaceae* behoren, en nog veel meer botanische details. Toch?

Verder met die schijnbeuk. Vanwege het grote verspreidingsgebied van deze soort, is het raadzaam zoveel mogelijk de meest zuidelijke herkomsten van inheems plantmateriaal uit Zuid-Amerika te benutten voor gebruik en opkweek van bomen in Nederland. Hoe zuidelijker, hoe meer het qua klimaat een gematigde zone wordt en dus overeenkomt met het klimaat in West-Europa. Nu nog een boomkweker vinden die moedermateriaal daar vandaan gaat halen of over laat komen voor vermeerdering en toepassing hier in Nederland. Want het zijn echt fraaie bomen, echt. Ik heb zelf meermalen schitterende bomen gezien bij kastelen en landhuizen in Zuidwest-Engeland, in Cornwall en Devon. De boom heeft in zijn jeugdfase een piramidale kroon die op latere leeftijd ovaalrond wordt met afstaande tot overhangende takken. De gladde schors is schitterend, glanzend donker roodbruin

met lange overdwars gevormde lenticellen. De twijgen zijn roodachtig, sterk behaard en ook bezet met witte, maar ronde lenticellen en gesteelde groengele kliertjes. De knoppen zijn roodbruin en veel groter dan bij *N. antarctica*, slank en spits met wel acht tot tien knopschubben. Het sterk generfde blad, met elf tot vijftien paar nerven tot in de bladrand, is aan de bovenzijde donkergroen en sterk behaard en aan de onderzijde lichtgroen en op de nerven behaard. Het blad is tot 12 cm groot en de breedte is ongeveer de helft van de lengte, zeer fijn en ondiep gezaagd of zelfs dubbelgezaagd tot getand met gesteelde bladklierjes. De bladsteel is kort, rood aangelopen en met breedronde steunbladen, ook bezet met kliertjes. De boom heeft een prachtige goudgele herfstkleur. De boom is ook in Nederland goed toepasbaar, als hij maar een wat warmere, beschutte standplaats krijgt, zoals bijvoorbeeld een binnentuin of bescherming tegen de wind op een zuid- of zuidwest-locatie. Architecten zijn wild van deze toch wat excentrieke bomen. Dus wie goede, winterharde bomen kan aanbieden, is spekkoper. Maar daar gaat een slimme, wakkere boomkweker op in spelen, zeker weten.

Nothofagus obliqua

Deze species kom je toch met een regelmaat tegen op kwekerijen in Nederland en omringende landen. Herstel, op échte boomkwekerijen bedoel

ik dan, waar nog aandacht en liefde voor het sortiment onderdeel van de bedrijfsvoering is. De soortnaam *obliqua* betekent scheef of schuin en slaat op de scheve bladvoet. In het land van herkomst zijn dit hele grote bomen, tot wel 30-35 meter hoog, met een ovale kroonvorm. Het zijn enorme groeiers die in Chili waardevol hout leveren. Het hout is, net als zijn broertje, ook roodachtig als mahonie en wordt zowel als constructiehout, scheepsbouw als voor o.a. meubelen gebruikt.

De boom zit eigenlijk qua morfologische eigenschappen een beetje tussen de bovengenoemde twee in, met gelukkig toch ook een aantal afwijkende kenmerken. De schors is grijsbruin en in platen loslatend, het blad is 3 tot 7 cm lang, glanzend donkergroen aan de bovenzijde en fraai blauwgroen aan de onderzijde, nauwelijks behaard en met een gezaagde of getande bladrand en een scheve bladvoet.

De mannelijke bloemen zijn alleenstaand met wel dertig tot veertig lange meeldraden en geelgroen van kleur. De herfstkleur is fantastisch roodgeel in zijn scharkeringen. De toepassing van deze boom is als zijn broer. Dus op een beschutte plaats kan deze boom zijn schoonheid tonen en verder geldt hier hetzelfde voor als bovenstaand bij *Nothofagus nervosa*. We zoeken een slimme boomkweker!

Lenticellen

Afsluitend

Nothofagus is een ondergewaardeerd geslacht van prachtige bomen dat op een goed uitgekozen plantlocatie een schitterende bijdrage kan leveren aan de private, maar ook zeker de publieke ruimte. Ook hier geldt 'onbekend maakt onbemind', met daarbij de aanvulling dat de plantplaats de nodige aandacht vraagt voor het beste resultaat.

De drie beschreven schijnbeuken zijn eenvoudig uit elkaar te houden met onderstaand hulpje;

- minder dan 5 paar nerven *Nothofagus antarctica*
- van 5 tot 10 paar nerven *Nothofagus obliqua*
- meer dan 10 paar nerven *Nothofagus nervosa*

Nooit meer vergeten hé!

De *Nothofagus antarctica* is de Boom van het Jaar 2011.

In het kader van het thema 'Bomen op daken' is door Plant Publicity Holland (PPH), in samenwerking met de begeleidingscommissie van het Gebruikswaarde Onderzoek Laanbomen, de Cultuurgroep Laan-, Bos- en Parkbomen en Anthos een poster samengesteld met bomen die geschikt zijn voor toepassing op daken.

De andere bomen die op de poster staan zijn:

- *Pyrus salicifolia* 'Pendula'
- *Amelanchier lamarckii*
- *Pinus nigra* subsp. *Nigra*
- *Taxus baccata*
- *Betula utilis* 'Doorenbos'
- *Cornus mas*

Meer informatie over bomen op daken is te vinden in de onlangs verschenen brochure 'Dak en Gevel Groen', met daarin een uitvoerige lijst met beplanting die het meest geschikt is voor dakgroen. De keuze van de genoemde planten is gebaseerd op zoveel mogelijk relevante aspecten, zoals grootte, zontolerantie, waterbehoefte, inheems of exoot, schadelijkheid van de wortels, effect op luchtvervuiling, maar ook praktische punten als verkrijgbaarheid. Dit maakt de brochure ook voor kwekers, ontwerpers en aanlegbedrijven, ook van dak- en gevelgroen, interessant.

Geef de *Nothofagus* een kans en hij zal u verstand doen staan, de seizoenen door, van wat hij allemaal te bieden heeft. 'Gewoon doen is het motto'. Dus mensen, planten deze bijzondere fraaie bomen. Het plantseizoen loopt nog tot ongeveer 15 maart 2011.

Ik wens u allen hele fijne kerstdagen toe en een geweldig Nieuwjaar, in goede gezondheid en dat we in 2011 maar veel over bomen kunnen blijven 'bomen', een glaasje limonade erbij en dan komt het allemaal goed!

De groeten van J.P.

De auteur Jan P. Mauritz is unit manager Bomen en Beplanting bij Cyber bv.